

Kaynak Tenkidi

RÂŞİD TARİHİ'NİN KAYNAKLARINDAN BİRİ: SİLAHDÂR'IN NUSRETNÂME'Sİ

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

I.

Tarih tedkiklerinde, çok mühim olduğu halde, bizde tamamen ihmal edilen bir şey de kaynakların tenkididir. Halbuki herhangi bir mesele hakkında tarihî tedkik yapabilmek için, mevcut ve malûm kaynakların gözönüne alınarak bunların mahiyetlerine (vekayinâme, hâtrât, resmî vesika), yazılış zamanlarına ve vüsûk derecelerine göre tasnifi ilk şartlardandır.

Biz burada mahiyetleri itibariyle yekdiğerinden farklı iki eser (yani *Râşid Tarihi* ve *Nusretnâme*) arasındaki münasebetden bahsetmek istediğimiz için her şeyden evvel bu iki tarihin tertip ve telif tarzları hakkında kısaca malûmât vermeği faydalı buluyoruz. Bilindiği veçhile Râşid, 1071 den 1134 e kadar geçen vukuatı zabtetmiş olan bir vak'anüvisdir. Kendisi vak'anüvislik hizmetine 1126 senesi bidayetinde tayin edilmiş olup¹, vekayiın zabtına Ahmed III'ün cülus tarihi olan 1115 den itibaren başlaması da kendisine bildirilmişti. Fakat bilâhare İbrahim paşa'nın teşvik ve yardımıyle Naîmâ'nın tarihini bıraktığı yıl olan 1071 den 1115 senesine kadar olan vukuatı da bir takım vesikalara başvurmak suretiyle tamamladığını ve böylece 1071-1134 seneleri arasındaki vak'aları muhtevi olan bir eser vücuda getirdiğini biliyoruz. Vak'anüvis tarihleri, istifâde ettikleri kaynaklar hakkında umumiyetle sarîh malûmât vermemekle beraber kaynak olarak kullandıkları eserlerden hiç olmazsa bir kısmını ismen zikrederler. Meselâ Naîmâ'nın "Müverrih der ki, Veciht der ki," gibi kayıtları bu arada zikrolunabilir. Bu sebepten dolayı *Naîmâ Tarihi* gibi vak'anüvis tarihlerinin kaynaklarıyla olan münasebetlerini lâyıkiyle kestiremiyorsak da, bu kaynakları ismen olsun bilmekdeyiz. Râşid, her nedense tarihini

¹ Râşid, *Tarih*, İstanbul 1282, V, 451.

yazarken istifâde ettiği eserlerin hiçbirisinden bahsetmediği cihetle son zamanlara kadar *Râşid Tarihi*'nin kaynakları hakkında esaslı bir bilgiye sahip değildik. İlk defa olarak Akdes Ni'met Kurat, *Râşid Tarihi*'nin temelini, kuvvetli bir ihtimâlâ göre, Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Nusretnâme*'sinin teşkil ettiğini ileri sürmüştür². Diğer taraftan Râşid'in 1071'den 1115 senesine kadar geçen vukuatı yazarken, Ebül Mekârim Rıfat efendinin *Osmanlı tarihi müsveddeleri*'nden geniş ölçüde faydalandığını da İstanbul kütüphanelerinin *Yazma kataloğu*'ndaki bir kayıddan naklen söyleyebiliriz³.

Silahlâdâr Tarihi'ne gelince: Yine malûm olduğu üzere silahlâdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın tarihi umumiyetle *Silahlâdâr Tarihi* namıyla marufsa da, hadd-i zâtında iki ayrı eserden müteşekkil olup ilki Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sine zeyl olarak yazılmıştır. 1065'den 1106 senesine kadar geçen vekayii ihtiva eden ve zeyl-i *Fezleke* adını taşıyan bu eser iki cilt hâlinde Ahmed Refik bey tarafından neşredilmiştir⁴.

Silahlâdâr'ın, bizim burada asıl mevzuubahis etmek istediğimiz eseri ise, Mustafa II'nin cülus tarihi olan (22 Cemaziyülâhir) 1106 dan başlayıp, 1115 senesi sonuna kadarki vekayii günü gününe 1116-1133 seneleri arasındaki vekayii ise sene sene kaydeden *Nusretnâme* sidir⁵. Fındıklılı Mehmed Ağa *Nusretnâme*'ye, Mustafa II'nin emriyle, onun cülus tarihi olan 22 Cemazüyelahirden itibaren başlamıştır. Kendisinin mütecessis bir adam olduğu ve aynı zamanda oldukça tenkid fikrine malik bulunduğu eserinin

² Akdes Ni'met Kurat, *İsveç Kıraltı XII. Karl'ın Türkiye'de kaldığı zamana ait metinler ve vesikalar*, ekler I, İstanbul 1943 s. VII.

³ Ebülmekârim Rıfat Efendi, *Osmanlı vekayinâmesi müsveddeleri*, Fatih kütüphanesi, numara 683/3 (*İstanbul kütüphaneleri Tarih-Coğrafya yazmaları katalogları*), İstanbul 1944, I, 239 ve devamı. *Râşid Tarihi*'nin bu eserle olan münâsebet derecesinin tayini ayrı bir tedkik mevzuu olduğu cihetle makalemiz çerçevesinin dışında kalmaktadır.

⁴ Silahlâdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahlâdâr Tarihi* (Ahmed Refik neşri, İstanbul 1928).

⁵ Hâlen gayri matbu olan bu eserin İstanbul'daki iki tam nüshasından biri Veliyüddin diğeri Üniwersite kütüphanelerinde bulunup Ahmed Refik *Silahlâdâr Tarihi*'ni neşrederken birinci cildin başındaki mukaddemesinde bu nüshaların tavsifini yapmıştır. *Nusretnâme*'nin diğeri tam bir nüshası da Manisa Genel kitaplığı (Çaşıngir kütüphanesi numara 743) kitapları arasında bulunmaktadır.

mütaleasından kolayca anlaşılmalıdır. Kitabını padişahın emir ve arzusu üzerine yazması ve birçok mühim mevkiilerde bulunan bir şahsiyet olması hasebiyle onun da sâir vak'anüvisler gibi eserini resmî görüşe uyarak yazdığı akla gelebilirse de, bir az aşağıda *Nusretnâme* ile *Râşid Tarihi*'nin mukâyesesi esnasında görüleceği veçhile, *Nusretnâme* de *Silahdâr*'ın şahsî görüşleri hâkimdir.

Yazmaları gayet mahdûd olan *Nusretnâme*'nin ilim âlemince tanınması oldukça yenidir. Bundan ilk bahseden Ahmed Refik bey olmuştur⁶. Maamâfih aradan 20 seneye yakın bir zaman geçmesine rağmen, bir az da neşredilmemiş olmasından dolayı, *Nusretnâme* den lâyiki veçhile istifade edilmemiştir⁷. *Râşid Tarihi* ve *Nusretnâme* hakkındaki bu kısa izahattan sonra, iki eserin yekdiğeriyle olan alâka derecesinin tesbitine başlayabiliriz.

II.

Nusretnâme ile *Râşid Tarihi* arasındaki münâsebeti, iki eser arasında umumî bir mukâyese yapmadığımızdan dolayı, bugün için vâzıh bir şekilde bilememekle beraber, Râşid'in bilhassa Edirne vak'asını ve 1115 senesi hâdiselerini anlatırken *Nusretnâme* yi ufak bazı farklarla ve bu farklar umumiyetle aleyhine olmak üzere isim tasrih etmiyerek kopya ettiğini, bu hususta yaptığımız karşılaştırmadan edindiğimiz kanaate dayanarak söyleyebiliriz. Râşid'in, *Silahdâr*'dan intihalini kat'i olarak tesbit ettiğimiz

⁶ Ahmed Refik, *Silahdâr Tarihi mukaddemesi*.

⁷ Ahmed Refik'den sonra Akdes Ni'met Kurat yukarıda adı geçen eserinde oldukça geniş ölçüde *Nusretnâme*'den istifade etmiş hatta *Nusretnâme*'nin 1121-1125 seneleri arasındaki vekayii Üniuersite kütüphanesindeki nüshayı kısmen Veliüddin nüshasıyla de mukabele ederek mezkûr eserinin ekler kısmında (33-114) neşretmiştir. Akdes Ni'met *Nusretnâme*'nin verdiği malûmatla *Râşid Tarihi*'nin verdiği malûmâtı mukayese ederek iki eserin yekdiğeri için itmam ettiğini söyler. Ancak mezkûr seneler vekayii için *Nusretnâme*'nin pek mühim bir kaynak olamayacağı, *Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa* bu sıralarda çokdanberi iş başından uzaklaşmış bulunduğu eibetle gayet tabiidir. *Nusretnâme*'den daha sonra *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki Baltacı Mehmed Paşa maddesinde istifade edildiği gibi Mustafa Nihad da (*Silahdâr Tarihi*, Ankara 1947) bu eserin bazı parçalarını sırf gençlere tarih zevkini aşılacak gâyesiyle ve bir takım notlar ilâvesiyle neşretmiştir. Son olarak da yine *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki Feyzullah Efendi maddesinde de Edirne vak'asına aid husûsât hakkında, *Nusretnâme*'den istifade edilmiştir.

kısmı, Edirne vak'asının sebeplerinin izzahı sırasında başlayıp, 1115 senesi sonuna kadar devam eder. Biz burada iki eser arasındaki münasebeti belirtmek, müşâbih ve mübâyin noktaları daha iyi gösterebilmek için bunları bazı maddeler halinde sıralayarak her maddeyi tipik bir misalle tebarüz ettireceğiz. Yalnız burada şu ciheti de söylemek icabeder ki gerek *Râşid Tarihi*'nin ve gerek *Nusretnâme*'nin elde tenkidli neşirleri mevcut bulunmadığından, iç tenkide ait bir takım husûslarda hatâya düşmüş olmamız mümkündür. Yapılması muhtemel bulunan hatâları kısmen olsun önleyebilmek için, *Râşid Tarihi*'nin 1153 tab'ını esas tuttuk. Bu noktaları da tebarüz ettirdikten sonra, iki eser arasındaki mukâyeseye yukarıda söylediğimiz esaslar dairesinde girebiliriz⁸.

I. *Râşid*, *Nusretnâme*'yi kopye ederken ehemmiyeti hiç de küçümsemediği bir takım haziflerde bulunmuş, meselâ *Nusretnâme* 497 b, satır 4 ve devamında, Mustafa II'nin kızlarını, Feyzullah efendi ve Amcazade Hüseyin paşanın teşvikiyle evlendirdiğini ve hangi sultanın hangi paşaya tezviç edildiğini açık bir şekilde kaydettiği halde, *Râşid* aynı hâdiseyi bazı kelimeleri çıkarmak suretiyle naklettiğinden, mezkûr izdivaçların hangi tesirle olduğundan bahsetmediği gibi, tezviç edilen sultanların ismini de kaydetmeğe lüzum görmemiştir⁹.

II. *Râşid*, *Nusretnâme*'den nakillerde bulunurken sâde bazı teferuatı çıkarmakla iktifa etmemiş, bütün bir bahsin manâsını değiştirebilecek bazı haziflerde de bulunmuştur. Meselâ Edirne vak'ası sebe-

⁸ *Râşid tarih*, İstanbul 1153, II, 3/B, satır 20=Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, Üniversite kütüphanesi türkçe yazmalar, numara 5983, 497/A, satır 21 den itibaren pek ufak farklarla iki eser kelime, kelime denilebilecek bir bir şekilde birbirine tetabuk etmeğe başlar.

⁹ *Nusretnâme*, Üniversite kütüphanesi, T. y. 5983, 497/B, satır 4-10: « طبع هایونلری من بعد استانه سعادت طرفه میل و رغبتی اولدوغندن ناشی شیخ الاسلام افندی و وزیر اعظم عی زاده عمللریله بنات النعش آسپان عصمت اولان دختران بلند اخترلرندن عایشه سلطان حضرتلری کورولو زاده فاضل مصطفی پاشا اوغلی نعمان پاشایه وصفیه سلطان حضرتلری صدر سابق مقتول قره مصطفی پاشا زاده کنج علی پاشایه و امینه سلطان حضرتلری سلحدار چورلیلی علی آتایه نامزد عقد نکاح قلمق بابنده ترتیب »

Râşid Tarihi, İstanbul 1253, II, 3/B, satır 27-31 :

« طبع هایونلر زده اصلا استانه سعادت طرفه میل اولدیغندن ناشی اشبو خمس عشره و مانه و الف سنه سی خلالنده بنات النعش آسپان عصمت اولان دختران بلند اخترلرینک بری وزیر مکرم کوربیلی زاده نعمان پاشا و بری مقتول زاده وزیر محترم علی پاشا و بری دخی سلحدار مکرملری چورلیلی علی پاشا حضرتاته نامزد عقد نکاح قلمق بابنده ترتیب »

biyle İstanbul'da Etmeydanında toplanan ülema ve ağaların, cuma namazının terkine imamın adli bulunmadığı mülâhazasıyla karar vermelerinden bahseden her iki eserin mukâyesesi, bu husûsda bir fikir verebilir¹⁰.

III. Maamafih Râşid, yalnız bazı teferruatı, yahut herhangi bir mes'elenin cereyan tarzını gözden kaybedecek atlamaları da kâfi görmiyerek, daha geniş bir takım haziflerde de bulunmuşdur. Meselâ *Nusretnâme*, İstanbul'daki isyan erbabının, Edirne'ye yol-layacakları mahzarın nasıl hazırlandığını ve metin üzerinde yapılan değişiklikleri uzun boylu yazdığı halde, Râşid, bu safhaları hemen tamamiyle ihmâl etmiştir¹¹.

IV. Râşid, *Nusretnâme*'yi kopye ederken her nedense bazı isimleri, ihtimal ki dikkatsizlikle, yanlış kaydetmiştir. Meselâ Şey-hülislâm Feyzullah efendinin oğullarından ve diğer akrabalarından bahsederken Feyzullah efendinin amcazadesi ve bacanağı olup Rumeli kazaskerliğine kadar yükselen Seyyid Dede Ahmed'in ismini Esseyyid Mehmed Dede olarak kitabına geçirmiş olması, bu arada zikredilebilir¹². Maamafih bu isim yanlışının nüsha farkla-rından mütevellid olması da imkânsız değildir.

¹⁰ *Nusretnâme*, 502 / A, satır 27—502 / B, satır 9 :

« مباحثه ترك صلات جمعه : نائرة فتنه واختلال تمام مرتبه اشتغال بولوب بعض احوال مذاكره لرى اثناسنده ايكن بوكون يوم جمعه اولمغه اياصوفيه خطيبيله سلطان محمد مؤذنلرى جمعيته كلوب جمعه نمازين قيلامى ديو سؤال ايديك استانبولدن معزول عطاءالله افندى جلهدن مقدم يا بيون قلمازز ديجك خلقه بر غلغله دوشوب مشايخدن برى دى افندى بويله كونده جمعه قلماسه نه باس وار ديدكده علمانك بمضيلرى شيخه بوسكا دوشر كلام دكلدر ديو عتاب الجكاه سوخته لردن برى عطاءالله افندى (بى) اورمق مقصدى ايله اوزريته يورودكده اوپه باشيلر منع و دفع ايلديلر و روم ايلي صدرندن منقصل بشمقچى زاده سيد على افندى أولا صلاة جمعه نك شروط صحت وجوبندن) برى دى عدل امام يعنى كه عدالت پادشاه انام اولوب و امام وقت اولان خليفه زمانك حالا اوزريته رفع لوى خروج اولندوغى حمايه ناموس عدالتده قصورلرى دعواسنه مبنى ايكن جمعه نيجه صحيح اولور ديدى »

Râşid Tarihi, II, 7 / A, satır 29—7 / B, satır 1 :

« مباحثه ترك صلاة جمعه : ماه مزبورك سكرنجى كونى (دغوروسى يدنجى كونى اولاجقدر) نائرة فتنه واختلال تمام مرتبه اشتغال بولوب بعض احوال مذاكره سى اثناسنده يوم مزبور جمعه اولمق مناسبيله صدد صلاة جمعه مذاكره اولندقدده شروط صحت وجوبندن برى دى عدل امام يعنى عدالت پادشاه انام اولوب و امام وقت اولان خليفه زمانك حالا اوزرلريته رفع لوى خروج اولندينى حمايه ناموس عدالتده قصورلرى دعواسنه مبنى ايكن جمعه نمازى نيجه صحيح اولور ديور »

¹¹ *Râşid'in* II, 9 / A, satır 20 ye tekabül eden *Nusretnâme*'nin 503 / B, satır 30 dan itibaren 505 / B, satır 23 e kadar yani aşağı yukarı dört sayfaya yakın bir kısmı Râşid'de noksan olup bu kısmı haşiyede göstermek mümkün olmadığı eihetle zeylde 1 rakamiyle gösterilmiştir.

¹² *Nusretnâme*, 498 / A, satır 6 - 10 :

« عمى زاده سى و باجاناغى و حين تدريسنده ملازم اعاديسى اولوب بالانشين صدر فتوى اولدقدده »

V. Yazımızın başında da işaret ettiğimiz veçhile, *Nusretnâme*, müellifin müşâhedelerine müstenid bir eserdir ve asıl kıymeti de buradadır. Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa hazır bulunduğu vak'aları mufassal bir şekilde yazmış meselâ Sultan Mustafa II ile aralarında geçen bazı konuşmaları, Ahmet III'ün cülûsu sırasında, kendisinin yeni padişâhın koluna nasıl girdiği, gibi bir takım teferruatı gayet canlı bir şekilde anlatmıştır. İşte Râşid'in, ihtimal ki *Nusretnâme*'den yaptığı iktibasları belli etmemek için, bilhassa atladığını kuvvetle tahmin ettiğimiz vak'aların mühim bir kısmı da Fındıklılı Mehmed Ağa'nın bizzat şahid olduğu bu gibi hadiselerdir ¹³.

VI. Yukarıdanberi verdiğimiz misallerle, meşgul olduğumuz sene vekayii için, *Nusretnâme*'yi yegâne kaynak olarak kullandığını meydana koyduğumuz Râşid, hâdiselerin gün ve tarihlerini bazan gayri vazıh bir şekilde kaydettiği gibi, bazan da yanlış yazmıştır. Meselâ İstanbul'daki isyan dolayısıyla 1115 rebiülevveline aid bir hâdisе hakkında her iki eserin verdiği izzahâtın mukâyesesi Râşid'in bu vuzuhsuzluğu hakkında bir fikir verebileceği gibi yine aynı seneye aid olan "cebecilerin isyanı," tarihinin Râşid'de nasıl yanlış kaydedildiği de bu husûsdaki satırların karşılaştırılmasıyla sâbit olacaktır. ¹⁴ Yine bu iddiamıza bir delil teşkil etmek üzere ayrıca 10 numaralı nota da bakınız.

موصلة سلیمانیه مدرسی بولینان سید دده احمد افندی دخی اولوا غلطه بعدہ ایکی سنہ استانبول قاضیسی و در عقب روم ایلی صدری ایله مقصد نائل مرام اولدی

Râşid Tarihi, II, 4 / A, satır 18-21 :

« عم زادهسی و حین تدریسندہ ملازم اعادہسی اولوب بالانشین صدر فتوی اولدقده موصلة سلیمانیه مدرسی بولینان السید محمد دده افندی دخی اولوا غلطه بعدہ ایکی سنہ استانبول قاضیسی و در عقب صدارت روم ایله سابق فحول قروم اولدی »

¹³ Meselâ *Nusretnâme* 522 / B satır 9 dan 523 / B, satır 4 e kadar olan kısım *Râşid Tarihi*'nde tamamen meskût geçilmiştir. Silahdâr'ın Mustafa II'nin hal ve Ahmed III'ün cülûsuna ait verdiği bu ehemmiyetli tafsilât zeyide 2 rakamıyla aynen kaydedilmiştir.

¹⁴ *Nusretnâme*, 500 / A, satır 23-26 :

« ایرتسی ماه مزبورک التنجی بخشنبه کونی علی الصباح اوجاق اغالرن جمع و بالجله یکبجری نقراتی ایله سرای هایونه توجه ایدوب باب هایونه کلدکده سرای اغاسی عربود عثمان آنا بو دکلو یکبجری طائفهسنه بوکونه فترت »

Râşid Tarihi, II, 5 / B, satır 14-15 :

« ایرتسی علی السحر اوجاق اغالرن جمع و بالجله یکبجری نقراتیلہ سرای هایونه واردقده سرای اغاسی نامنه اولان یادکار یکبجری طائفهسنه بوکونه فترت »

VII. R â ş i d'in *Nusretnâme*'den nakillerde bulunurken belki de sûreti mahsûsada hazif ettiği bir şey de lakablardır. Halbuki bil-hassa aynı adı taşıyan kimseleri birbirinden ayırt etmek için lakab kullanmanın lüzumu aşikârdır. R â ş i d bu noktaya da dikkat etmemiştir. Meselâ Edirne vak'asının bidâyetinde Edirne bostancıbaşısı ve bilâhare vezir-i râbi olarak gördüğümüz Ali paşanın adı *Nusretname*'de her def'asında "kıbtî Ali paşa," diye zikredildiği halde *Râşid*'de daima sadece "Ali paşa," şeklinde kaydedilmiştir. R â ş i d'in bu şekilde bir lakabı resmî görüşe uyarak kullanmadığını düşünebilirsek de, zikredilmesinin resmî görüş nokta-i nazarından dahî hiç bir mahzûru olmayacak bir takım lakabları da hazfetdiği sık, sık görülmektedir. Meselâ R â ş i d'in Hasan paşa diye kaydettiği ve bu güne kadar yalnız firârî lakabıyla tanınan firârî Hasan paşa'nın asıl lakabının nalbandoğlu olduğunu *Nusretnâme* sâyesinde öğreniyoruz¹⁵. R â ş i d'in lakab kullanmamasının diğer bir misâli olmak üzere 9 numaralı nota da bakınız.

VIII. R â ş i d'in *Nusretnâme*'den farklı olarak kaydettiği bir nokta daha vardır ki bu da *Nusretnâme*'deki "Meydan-ı lahim," tabirinin *Râşid*'de hemen umumiyetle "Etmeydanı," olarak yazılmasından tevellüd etmiştir¹⁶.

Nusretnâme, 498 / B, satır 7-9 :

..... ماه ربيع الاولك در دنجی صالی کیجهسی ناکهان استانبولده جبهی طائفهسی اوده لرنده جمعیت و مشورت

Râşid Tarihi, II, 5 / A, satır 11-14 :

..... شهر ربيع الاولینک بشنجی لثا (راشدک و بردیکی بو تاریخ یا کلیشدر) کونی محمیه استانبولده اوطه لرنده مکث اوزره اولوب همواره سهاط بیدریغ عواطف سلطانیهدن علفخوار رواب و احسان و دماغ غیبتلری آلوده سودای کفران اولان ایکیزو مقداری جبهی طائفهسی ایاصوفیه قشرده واقع جبهخانه ایچنده کیجه ایله عقد مشورت

¹⁵ *Nusretnâme*, 514 / A, satır 28-31 :

..... ظهور فراری حسن پاشا و نصب قائم مقام آستانه : مقدا صدر سابق همی زاده حسین پاشا کتخدالفندن وزارت ایله کندو مسقط رأسی اولان شهر زور آیالتیله نائل مرام و سر بلند امائل اولان نعلبند اولغلی وزیر سید حسن پاشاکه مقق معزول عملیله غضب پادشاهی به مظهر

Râşid Tarihi, II, 12 / B, satır 20-22 :

..... ظهور حسن پاشا از اختفا : بوئدن اقدم وزیر اعظم عوجه زاده حسین پاشا مرحومک کتخدالفندن وزارت ایله شهر زور منصبه نائل و سر بلند امائل اولان حسن پاشاکه مقدا غضب شهریاریه مظهر

¹⁶ *Nusretnâme*, 501 / B, satır 26-28 :

..... اول دخی ناچار مساعده ایدوب علما الفندیلرک میدان لجه کلری ایچون مؤکد مراسلهلر تحریر و اجابت ایچینلرک خانهلری باصیلوب

Bunun bir tabî veya istinsah hatâsı olduğu sarihdir. Çünkü Râşid "*Nusretnâme*'deki "Meydan-ı lahim, tabirini herhalde, "Etmeydanı," şeklinde eserine geçirmiş ve müstensihlerin dikkatsizliği bunu kolayca Atmeydanı şekline sokmuştur. Bu yüzden bu mes'ele hakkında sadece Râşid'in basma nüshasını kullananların aynı hatâyâ düşüklerini görüyoruz ¹⁷.

III.

Yukarıdanberi muhtelif misallere dayanarak yaptığımız mukâyeseden umumî bir netice çıkarmak ve Râşid *Tarihi*'nin hiç olmazsa Edirne vak'asına ve 1115 senesine aid kısmının kıymeti hakkında bir hükme varmak istersek ; hiçbir mübalağaya düşmeksizin şu mütalaaları serdedebiliriz :

1. Râşid bu kısımda sadece *Nusretnâme*'den istifade etmiş ve başka hiç bir kaynaktan faydalanmak lüzumunu duymamıştır. Bu, kendisinin, tedkik ve tenkid fikirlerinden mahrûm olduğuna açık bir delildir.

2. İstifâde ettiği tek kaynağın ismini husûsî bir dikkatle saklaması, bu hareketine ancak intihal mahiyeti vermektedir.

3. Arada bazı mühim noktaları atlaması ve bir takım mes'elelerde de yanlışlıklar yapması, dikkatsiz ve sathî surette çalışan bir intihalci olduğunun delilidir.

Râşid Tarih, II, 6 / B, satır 13 - 14 :

« مولانای مزبور دخی ناچار مساعده ایلوب علمای افندیلرک آت میدانه کلری ایچون مؤکد مراسلهلر تحریر واجبات ایتمیلرک خانهلری باصیلوب »

Başka bir misâl :

Nusretnâme, 502 / A, satır 15 - 17 :

« وخامت عاقبت امری تصور ایدر ایتمز طوعاً و کرهاً جمع ارباب طفیان اولان میدان لجه عزیمت ایلدیلر »

Râşid Tarihi, II, 7 / A, satır 19 - 20 :

« وخامت عاقبت امری تصور ایدر ایتمز طوطا و کرهاً جمع ارباب طفیان اولان آت میدانه عزیمت ایلدیلر »

¹⁷ Meselâ Ömer Aziz (*Edirne vak'ası*, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi 1929 / 930) hem de *Râşid Tarihi*'nden istifade ettiği halde, iki eser arasındaki münasebeti lâyikiyle bilmediğinden ; dikkatsizliğinin de inzimamiyle « Etmeydanı » ile « Atmeydanı » nı birbirine karıştırmıştır.

4. *Râşid Tarihi*'nin küçük bir parçasının *Nusretnâme* ile mukâyesesinden çıkan bu neticeler, eserin umumî mâhiyeti ve kıymet derecesi hakkında hiç de yersiz olmayan bir takım ihtirazlar uyandıracak mahiyettedir. Bu itibarla, bu eseri bir anakaynak olarak kullanacak olanların, onu çok sıkı bir tenkid süzgeçinden geçirmek sûretiyle kullanmaları ıycâb etdiğini ehemmiyetle kaydetmek isteriz.

..... ظهور زوربه قره‌قاش مصطفی و امیر امام و دورجان احمد :

بو فتنه عظامك ترتيب اسباب انتظامنده كار فرمای دار بحكم لایستل عما فعل ابتداء
حدوشدن برو صورت مساعده و سهولت کوسترمکین تیمار سپاهیلرندن
قره‌قاش مصطفی نام بر شخص سوداسیله قیل فترده ادریه واروب
تلخیصی به نظم و احترام ایندکده غضبه کلوب مجلسندن طرد بید
و قیوه خبر کوندروب دیوانه چقدجه دخی زجر و تهدید ایندرب
ناچار خائب و خاسر حزن (و) انکسار ایله ولایتنه ایب اولمئین اسکدارده
تدارك راه مصلحته درکار ایکن ظهور فتنه دن خبردار اولدقه
ایاکرکی کبی استحکام بولوروی اوله دیو انتظار ایله کوشه کیر انتقام
اولمشیدی. آتش فتنه نك اشتمال بولدوغین کوریمچک یوم مزبورده
عنان عزیمتی میدان بی (و) عدوانه دوندورب بالمله رد و قبول
یدنده اولمئین جهان پهلوان صندلی شقاوت اولدی. وینه بوکون
حدوث فتنه و شوردن برو میدان تینده طرفه شخصلر ظهور
ایدوب جمله دن بری اوزون چارشو باشنده واقع جامع ابراهیم
پاشای عتیقه قیم اولوب لادیکلی دلی امیر مصطفی نام بر مجهول ابناء
فتنه ناکاه بابا نقود کبی زیر پرده شقاوتدن شهود ایدد دوشدی
و مانند یا جوج بولدوغی یره نفوذ و ولوج ایدرک اورته جاممه
اشمال قنادیل فسادات ایچون جمع اولان گروه ساداته قارشوب
حرف بلین ابر ناکام صدر مجلسده امیر کلام رد و قبول اولدی .
و یکیچری نقراتی زمره سندن اولوب بیوک چکمه جهده ساکن دورجان
احمد نام شقینک امر فتنه و فساد اولان استعدادی حسیلله بزم
کبی اسافلک تین بولماسنه بو قدر فرصت اولماز دیو رؤسای ارباب
طنیانه ملحق اولدی. وینه بوکون میدان لجمه جمع اولان خلق بزل
حق تاملینک امرینه راضی یوز امر شرعک دیرک فریاد و فغان ایدرک
اورته جاممه مجتمع اولان صغیر و کبیر علما حضورینه واردقلرنده
انلر دخی ندر مطلوبکیز دیمچک اوللا نظام عالمه حلل ویرن مفتی افندی
دیدکلری حریف ایله اوغوللرینی ولا بر درلو استاز و پادشاهمز
حضرتلری تخت عالی بختلرینه کلوب عدل و داد ایدوب ظلم و تعدی بی

دفع و رفع و بیت‌المال مسلمین ضبط و اتلاف ایدنلرک حقتدن کلسون ایشته سوزیمز بو قدردر شرعی ایسه سویلین دیدیلر. علما افتدیلر دخی شرعی در جوابکزه کوره عرض یازالم و جمله علما و مشایخ و اغوات مهرلیوب پادشاه طالبناه حضرتلرینه کوندرهلم طرف عالیبردن نه کونه خبر ظهور ایدر کورهلم دیملری ایله بو تدبیره راضی اولدیلر و جمله‌نک اغزندن آنجیق پادشاهمز حضرتلرینک استانبوله تشریفلرین رجا و نیاز ایدرز سوزی تحریر اولندیغی ارازل و اشقیانک معلوملری اولبیق خیر خیر بوله عرض استازز بزم مرادمز آنجیق بو منوال اوزره یازین دیوب اول تحریر اولنان عرضی پاره پاره ایلدیلر. و بو منوال محرر اوزره تحریر ایتدردیلر که مفتی افتدی و اوغوللری و توابعی محبوسا بو جانبه کوندرلوب و پادشاهمز حضرتلری دخی بش کونه دکین بو جانبه کلوب مجتمع اولان عباداللهک خدمتترین کوره و اکر کمالز ایسه کندوده‌کی امامتی بو طرفه کوندوره و السلام علما و سائر اعیان دخی بو سوزدن خوفه دوشوب فرار صدندنه اولدقلمنی ارازل اشقیا حس و ادراک آتملری ایله بالاتفاق بولر اوزته جامده اولماز مان طشره چادرلیمزه چیقاروب حبس ایدلم دیوب صفار و کبار موجود علمای اوزته جامدن قالدیروب کندو چادرلرینه نقل و اطرافنی محکم احاطه ایدوب بلرنده سیفلی اللرنده تفتکلری و هوانک حرارتی ایله بر مرتبه ثقلت و پردیلر که وصف اولماز. و ناز و نیم ایله پرورده اولمش افتدیلر متحیر و سرکردان اولوب بر آلائی مختلف طاغنه اتراکک زیر دستلرنده زار و زبون سوزلری اکلنمز هر بری بر کونه عرض استر بوحال پر ملال اوزره اششامه قریب محله دکین خور و حقیر کشمه‌کشدنه اولدیلر. مشایخنن بسض مجانین اصلاح ذات البین ایچون آرایه کیروب گاه اوتنه و گاه برویه واروب کلدی. اششام اولمنله محضری ایرته‌یه قودیلر و یکیچری طاغمی اکراماً علما و مشایخ افتدیلری اوله‌لرینه دعوت و ایکیشر ایکیشر آلوب کتورمکله طشره میداندنه قلان خذله انقلاب اوزره‌لر ایکن ایچلرندن بر منافق بوکونه یکیچری طاغمی علمای سزدن آروب اوله‌لرینه کتورمکدن قصدلری بالجه سل سیف ایدوب سیزی قره‌جقدر سوزین شایع آنمکه بو خبر موحشدن پینلرینه بر خوف و اختلال دوشوب خوفناک اولتلری فرار و جسور اولتلری آلت حربه یاپشوب و کی دخی میدان لنده‌کی بوستان پر مقللرین ایکیشر اویر قیروب یکیچری اوستنه هجوم آتملری ایله آنلر دخی یادسزلق آتمن دیوب غوغایه شروع

ایدیجک عقلاسی ارایه کیروب بو منافق سوزیدر بوکا بر درلو اعتاد
 آتاین علما ایلدیلر بوندهدر دیملری ایله قلبلری مطمئن اولوب سکوت
 ایلدیلر. و بو توجیهات بالجله بوکون صورت احتشام بولوب
 جلهنک اذنیله بوستانجی باشی سرای هایونک حفظ و حراستی ایچون
 یالکز کندو خاص باغچه کیدوب کوندزلرده میدان لحده مکث و اقامت
 و کیچهلرده باغچه خاصیه واروب محافظه تنبیه و تأکید اولندی و
 قائمقام احمد پاشا دخی دیوان مهماتی تدارکی ایچون سلیمانیه قربنده
 خانسنه کتیمکه مأذون اولدی. و ایرتسی شنبه کونیکه ماه مزبورک سکزیدر
 بالجله علما و رؤسای عسکر اورته جامعه کلوب بو امرک سهولت ایله
 دهنه سعی بلیغ و مشورت ایدوب دائرة فسادلری تمام جمعیت و نظام
 بولدقن صکره مرادلرینه قریب محضری یازدیلر مفتی
 سید فیض الله افندی و بیوک اوغلو تقیب الاشراف سید فتح الله افندی
 و ایکنجی اوغلو صدر اناطولی سید مصطفی افندی و باجاناخی صدر
 روم سید دده احمد افندی منصلرندن عزل اولتوب و کندولر ایله
 بعض دعواضر اولقله جلهسین طرف آستانه سعادته ارسال و
 شوکتلو مهابتلو پادشاهمزک دخی عاجلاً تختکاه استانبوله حرکت
 و انتقال بیورملری رجا و نیاز اولتور و بو مدعالریمز قبولته مساعده
 علیهلری ارزانی بیوریلور ایسه نه کوزل و الا دارالسلطنه
 ادرنه یه طوغری علی الاتفاق روبراه اوله جفمزده قطعا شک و اشتباه
 بیوریه دیو بویه بر محضر ترتیب و تحریر اولتاسنی معقول و مناسب
 کورمهلری ایله احضار ادوات قلم و دوات ایلدیلر بمدالترقیم
 زمره مشایخدن طاشجی زاده عبدالله افندی میدان لحده واقع
 دار منصور کبی الت قته و شور اولان شجره خبیته صمود و ذکری
 سرور ایدن محضری جلهنک محضرنده قراءت و مضمون شناعت مشحون
 جمله اشاعت ایدوب اعیان و اشراف بونی معقول و مناسب کوردیلر
 سیز نه دیرسیز دیو بر آلائی زمین و آسمانی بلمز حیوانه تکلیف مالا
 یطاق فهم و اذعان ایتدکده مالی نه ایدوکنندن خبردار اولمادن
 جمهوری اولان امری بر آغزندن استحسان ایلدیلر. بمد ذلك بالجله
 علما و مشایخ و اوجاق آغالی و ساثر قومدن هریری ذیل محضری امضا
 و اسامیلری جریده سنه ثبت و قیده تحریک دست رضا ایتدیلر. و طرف
 سلطنت علیه ایضالی ایچون ادرنه طرفته سفیر ارسالی لابد اولقله
 زمره موالیدن مصردن معزول تورک حسن افندی و قله دن معزول

غلطه(لی) شعبان افندی و سلطان سلیم واعظی عیسی افندی و شیخ زاده واعظی عیسی زاده عمر افندی و مذکور طاشچی زاده عبدالله افندی و یکچیری و سپاه و سلحدار و جبهجی و طوبجی و ساژ صنوف متنوعه عسکریه دن و ارباب حرف و سوه دن ایکیشر نفر کسنلری نامزد خدمت سفارت و جمله نک مختاری اولوب خرج راهلری ایچون خلیفه کیسه سندن آتقلر بزل و تنور و بدالمصر محضر ایله مماً ادرنه طرفه تسیر و ارسال اولندی. بوندن صکره برقاچ کیجه دن برو یکچیری اوظلرنده مکث و بتوت ایلیان علما افندیلر ارسال ایله رکاب هایون جانبته کیدن الچی افندیلرک عودتلیرته دکین پای فراغتی برقاچ کون دامن استراحته چکمک اوزره مأذون اولوب اولرنده عاقبت امری فکر و ملاحظه ایله بیهوش و ایا جانب سلطنتدن نه معامله صدور ایدر دیو چشم و کوش اولدیله. و دکانلر قانده اهل سوق طائفسی خالی قالبو بهر حال میدان ارایه اجتماع ایده جکلرینی تصور ایله بازار بیع و شرانک کسادی باعث رواج سوق فساد اولمیچون قصاب و خیاز و بقال دکانلرندن و حمامدن ماعدا عموماً ساژ دکانلر قیامتی و عورت اوغلان طشره چقماق اوزره محکم تنیه اولنوب آتام مصالحه دکین مذکور اصناف ثلاثه دن ماعدا دکان آچنلرک متاعی غارت و یقنا اولنور دیو مراسله تحریر و ندا ایندیله. فی الواقع عامه اهل سوق مامله بیع و شرادن ال چکوب تماطی قیل و قاله درکار و هر بری خواجه فساد بندرگاه روزکار اولوب ارباب حرفدن هر صنف کتخداری و بیراقلری وخیمه و خرگاهلرین کتوروب میدان لحه نصب ایلدیلر. و عظیم اوردو بازار قوریلوب هر شئی فراوان بلنوب و اوقات خمسہ جماعت کثیره ایله قیلنوب هر کیجه سورة فتح قرامت اولنوب بو ایشک سهولت ایله دفنه دعا و نیاز و تضرع اولنوردی. بو احوال بر تاریخده مسومع (و) مشاهده اولنمامشیدی.

Zeyl 2, Nusretname 522 | B, Satır 1 — 523 | B, Satır 4

ادرنه طرفلرینه قراری فراره تبدیل اتملی ایله اوتاغ هایون یرنده قالبو کلن اشقیای بد فرجام ضبط و ربط پاره پاره ایدوب اولشدیلر الله اکبر اول کیجه اولان مصیبت و خوف و خشیت بر تاریخده مسومع

و مشاهده اولنماشیدی حتی پادشاه روی زمین حضرتلری کلن اشقیایا کندوی خلع ایدوب کوچک برادری شهزاده سلطان احمد خان حضرتلری اجلاس ایتمکه عهد و میثاق ایلیوب فاتحه او قودقلری نی مقدم قرشو کوندردکلری جاسوسلری کلوب اول کون حفصده ایکندی وقتی خبر ویرملری ایله تخت و سلطنتدن مایوس اولمشیدی. و خرقة شریف عربیه یوکلنورکن کندولر بنک طاشنده بو قوللرینه خطاب ایدوب بولایکه مان سلامت ایله سرایه واروب شو اماتی صاحبه تسلیم ایدیدک الله مبارک ایله پادشاهلرین بیوردقلرنده فقیر بیچون بوله مایوس اولورسیز قتهلر اوله کلشدر اسلافلیکتر ارازل و اشقیایا نده نه زحمتلر چکمشدر دیدوکنده یوق یوق ایشلر بندی سوزلر توکنندی ووزرام ایله قول اغالرم کلن اشقیایا بد اخلاق لر ایله ییکدل و یکجهتدر شرلرندن جناب باری تمالی حضرتلرینه صنتدم جمله سنی قهر و هلاک ایله بیوروب بنشدر ایدی. سرای طاسره به واردینی کبی والده سلطان حضرتلری فریاد و فغان ایدرک قرشولیوب انلر دخی ید یوس ایدوب قول بنی تختدن ایندیرمشلر یریمه قرنداشم سلطان احمدی پادشاه ایلمشدر الله مبارک ایله اولادلرم و خاصه جاریلم کندویه الله اماتی اولسون بیوروب خانه سنه کیردی. بر دخی طشره چیماق میسر اولدی. بو احوال پر مللاک بویه اوله جنی طرفینک اتفاق و اتحادی ایله وکلای دولتک معلومی ایدی. دردمند بیچاره سلطان مصطفی خان حضرتلرینی حفصه به کتورلسنک لزومی یوغیدی آشکاره امانه رسوای عالم ایلدیلر. انکسازلی هدف اجابت قبوله قرین اولوب کمی ایبه چکلدی و کمی راحت یوزی کورمیوب هراس جان ایله جان ویروب کندی وزیر اعظم رابی محمد پاشا کمال تستر ایله اختفا ایدوب وزیر ثانی مورملی حسن پاشا کاکان قائم مقاملننده کوکسین کروب خدمتلرنده اولدی. وزیر ثالث چورلولی علی پاشا کندو خانه سنده غیبت ایلدی. وزیر رابع قبعلی علی پاشا صفالین تراش ایدوب صاقو طاغزلرنده پنهان اولدی دردمند مفتی ناسرادی یکچشم حسین افندی محمود امثال اولان اوج ساعتک فتوا به نائل اولدوغی بویه بر هنگام بی دوامه مصادف اولقله هتوز منافع منصبدن کار و ازباب حاجاتدن هدایای فاخره طورسون بر قوری سلام آلدن مزول اولدقده غالباً امید ایقا ایله اختفا آتمدو کندویه سبب اقوای نئی (و) اجلا اولدی. و اول کون بو قیامت علامتلرین کورن عامه ارکان دولت و اعیان سلطنتدن بضیلری ادرنه به عودتلرنده کاکان خانلرنده

قرار ایدوب استانه سادتدن کلن رۋسای لشکر ایله شیر(و) شکر کپی آمیزش ایلدیلر. و ادرنه ده موجود اصحاب مناصب و ارباب حاجات و مطالب دخی کورینن مهمات و تدارک حربیه کوره و بو ایکی عسکر غالباً بربرلی ایله جنک و جدال و بدر پسر ایله و قرنداش قرداشله حرب و قتال ایتمک کورینور دیو حیرت و نفور وحلی مقولمسی اشیایی زیر زمینه دفن ایتمک سعی و دقت اوزره ایکن بو ایکی قوم پیننده کورینن وحشت و کلفت متبدل اتحاد و الفت اولدوغین کوروب هرکس احباب و اشنالرنی استقباله استیجال کوسترمکه بشلدیلر. بو منوال محرر اوزره اراده اولان تفرقه اتحاده مبدل اولمغه جمیترلی کا کان نظام بولان عسکر بی پایان ایرتسی ماه مزبورک طفوزنجی صالی کونی حفضه منزله کلوب اردویی ضبط ایدوب قوندیلر. وزیر اعظم نامنه اولان اشقیبا باباسی سهرابلی احمد پاشا ادرنه قائممقامی مورملی حسن پاشا ایله خبرلشوب شهزاده سلطان احمد خان حضرتلرنی طهره خاص اوپله ییقاروب مقدم ایچ خلقی بیعت ایتمسی تئیه ایلدی. جلوس هایون سلطان احمد خان ناک : و ایرتسی ماه مزبورک اوننجی چهارشنبه کونی شوکتلو مهابتلو پادشاه جدید سلطان احمد خان حضرتلری افتدیزک طهره تشریف بیورملرنی ایجرویه تلخیص ایتمکین اول کون طلوع شمسنن ایکی بیچق ساعت مرورنده خاص اوپله جانبته کشاده حرم شریف قیوستدن ییقبوب استیبال ایلدک. و قولتوغنه کوروب خرقة مبارکه اوپلمسنه کتوروب تخت هایونه اجلاس بیوروب شکرانه ایکی رکت صلات نافله ادا و دعادن صکره مقدم سلحدار آغا و آندن فقیر و بیده خاص اودهلی بیعت ایلدی. و اندن خاص اوپله کوشکنه تشریف بیوروب قبو اوغلانی و ایچ اوغلانی دخی بیعت ایلدوک محله قائممقام مورملی حسن پاشا دخی قصر مزبوریه کلوب پایه سریر سادت مصیره یوز سوروب تبریک و تسلیت و یروب کتدکدن صکره سلطان مصطفی خان حضرتلری بش نفر شهزاده لرله حالا پادشاهز حضرتلری مقدم کندولر اقامت بیوردقلری خانه ده محفوظ اولماق اوزره هنوز والده سلطان حضرتلریک باش اغالندنن ایچ خزینه دار اولان قورد محمد آغا ایله خط هایون شوکت مقرون کوندردی.

